

УДК 262.12:7(477.83/.86)

Галина ЛИТВИН

*Благодійна організація «Апостол», м. Івано-Франківськ***РОЛЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО У РОЗВИТКУ
МИСТЕЦТВА ГАЛИЧИНИ**

Занепад культури якогось народу та її творчої сили - це більша трагедія, як упадок держави, яка є тільки найважливішим засобом для розвитку культури. Державу інколи легше відзискати, як відродити силу своєї культури.

Андрей Шептицький

Нарешті по 150-роках від дня народження Митрополита Андрея Шептицького про нього заговорили на Україні. Давно пора належно оцінити цю незвичайну постать, що своєю діяльністю залишила слід геть у всіх сферах суспільного життя Галичини, включаючи економіку, освіту, мистецтво, політику, міжнародні відносини і, звичайно, релігію. Хоча ні, обрії його діяльності виходили далеко за межі ввіреного йому краю. Ім'я владики Андрея добре відоме в Бельгії, Голландії, серед українських поселень США, Канади, Аргентини, Бразилії. Добре усвідомлюючи труднощі народу, якому взявся служити, він брав на себе ініціативи, які за нормальних обставин мали б виконувати миряни, а не єпископ. Складається враження, що чим детальніше вивчатимемо його життя і діяльність, тим виразніше перед нами поставатимуть питання, відповіді на які ми не знайдемо, не взявши до уваги роль надприродного в цьому дивовижному житті. Незвичайним є уже сам факт, що нащадок відомого спольщеного роду графів Шептицьких раптом, зрікшись високого становища й багатств, повернувся до своїх пракоренів і свої знання, любов, усю потугу своєї душі віддав зневаженому народові. Думками, планами, ділами він випередив час, у якому жив, а тому не міг бути до кінця зрозумілим сучасниками. Як писала Олена Теліга, потрібен не лише герой, а й світ, вартий його, бо інакше герой пройде безслідно. Щоб зрозуміти велич Митрополита, треба самому піднятися. Святе Письмо розумів він так, як розуміли його Апостоли та Учителі Церкви. Велика ідея єдності, прагнення виконати Ісусове «я прийшов, щоб усі були одно» були для нього провідним мотивом і метою усього його життя.

Становище в краю справді було важким: ліквідовувалися українські школи, в університетах та гімназіях викладання велося лише польською мовою. Українська молодь вливалася в атмосферу польської культури, жила нею і поволі віддалялася від рідного берега. Володіючи митрополичим престолом, Андрей Шептицький був, безперечно, правдивим благословенням для українського народу та його культури. Як ніхто інший, розумів, що, у

народу, який має «високу живу власну культуру, з відповідною внутрішньою силою, політичний тиск викликає відповідну реакцію і збільшує національну свідомість». І навпаки, коли занепадає культура народу, він втрачає силу і піддається чужій культурі. Звідси і старання Митрополита дбати про освіту, культуру, розвиток мистецтва.

Згадаймо хоча б його роль у розвитку сакрального мистецтва. Андрей Шептицький одним із перших оцінив красу та високу естетичну вартість давнього українського іконопису. Свої ще дитячі враження він описує так: *«Заки я навчився читати й писати, ще дитиною, коли я не здавав собі справи з почувань, я серцем відчував красу старої нашої ікони. Я був відай дуже малим хлопчиком, коли в нашій старенькій дерев'яній церкві в Прилбичах, стоячи перед іконостасом, відчув я ту незрозумілу емоцію, що її я нині назвав би артистичною... На мене звернений зір Христа Спасителя і святої його Матері, та якась містична темрява, в якій світили тільки свічки і їх відблиск на золотих тлах ікон, дим кадила, що підносився до неба разом із звуками пісні, все те разом складалось на якесь враження, таке глибоке, яке ледве чи колись в житті пам'ятаю... Серце відчувало якусь таємну глибину, наче промінчик спливав на душу з-поза світу, наче з неба»*[3,40].

Тонке відчуття краси і малярський хист Андрей Шептицький успадкував від матері, графині Софії з Фредрів. З нею його єднала рідкісна спорідненість душ. Разом вони подорожували по мистецьких центрах Європи, відвідували виставки і музеї, вивчали історію мистецтва, дискутували. Творчий дух матері наповнив усе його буття. Ще юнаком пробував різьбити і малювати. У фондах національного музею Львова збереглися дві роботи: «Пейзаж із корчмою» та олійний етюд «Бойко», який Митрополит 1906 р. подарував адміністраторові маєтків митрополії Титу Войнаровському. У музеї Католицького університету в Римі збереглася ікона його роботи «За гріхи світу».

Як згадує графиня Софія, уже в молодості Роман (його ім'я до монашества) був неперевершеним гідом по палацах і музеях Рима. Якщо взяти до уваги його ґрунтовні теолого-філософські знання, глибоке осмислення правд християнської віри, обізнаність із вченням східних релігій, то із впевненістю можна стверджувати, що в Європі того часу небагато було людей такого рівня освіченості.

Митрополит багато працював над збереженням давнього та розвитком нового сакрального мистецтва. На найвищому ієрархічному рівні було прийнято рішення про проведення конкурсів на плани будівництва і реконструкції храмових споруд, проектування іконостасів. До цього були залучені професійні архітектори, науковці, художники.

Працював він з багатьма митцями, які вже мали досвід роботи з сакральними об'єктами, а також готував ціле покоління молодих художників, що пропонували сміливі модерні проекти, створюючи таким чином нетрадиційний підхід до творення сакрального екстер'єру та інтер'єру. Ці нововведення далеко не відразу були сприйняті консервативно настроєними

священиками. «Ламати» століттями сформовані стереотипи було справою нелегкою. Тільки завдяки великому авторитету, толерантності, виваженості митрополита Андрея вдавалося знайти компроміс між художниками, священиками та церковними громадами. Одним із перших художників, хто активно долучився до співпраці з УГКЦ, був Михайло Бойчук - стипендіат Шептицького, який вивчав сакральну культуру в європейських мистецьких закладах. Плідною стала співпраця з Модестом Сосенком, відомим художником-іконописцем та монументалістом. Сприяння Шептицького «відкрило двері» до галицького сакрального мистецтва талановитому художнику і вченому Петру Івановичу Холодному. За кошти Шептицького отримали освіту за кордоном Антін Манастирський і Михайло Осінчук. Повернувшись, вони отримували замовлення від церков і фактично фінансувалися ними. Художники добре усвідомлювали, що за їхнім мистецьким успіхом стоїть постать Шептицького - мецената, знавця мистецтва, реформатора церковної культури.

Навіть важко назвати точну кількість молодих художників, що одержували допомогу від митрополита: О. Новаківський, Михайло Паращук, Микола Федюк, Дам'ян Горняткевич, Святослав Гординський та ін. Фінансова підтримка митрополита, який більш ніж щедро спонсорував навчання молодих українців у вищих навчальних закладах Європи, є просто неоціненною.

Можна стверджувати, що процес оновлення церковного мистецтва в Галичині в першій половині 20 ст., підтриманий митрополитом Андреем, дав якісний поштовх розвитку всього українського мистецтва, що увійшов у історію під назвою «Українське відродження». Спільні дії Церкви та прогресивної української інтелігенції призвели до творення феномену в історії української культури, який називаємо «Епохою митрополита Андрея».

Окрему сторінку меценатської діяльності Митрополита становить його довголітня співпраця з художником Олексою Новаківським та фінансова підтримка цього митця. Познайомився Андрей Шептицький з Новаківським у Кракові 1911 р. на виставці Товариства Приятелів Красних мистецтв. Він зрозумів, що цей художник має неабиякі можливості, що він не тільки опанував сучасну культуру малярської мови, але й здатний порушувати філософські та суспільно-патріотичні теми. 1913 р. Митрополит запросив Олексу Новаківського до Львова, дав можливість на вигідних умовах працювати і жити у купленій на його кошти віллі біля підніжжя Святоюрської гори (нині в будинку знаходиться музей Олекси Новаківського). Від того часу він постійно дбав про те, щоб забезпечити матеріально творчу працю художника. Звичайно, що спілкування з такою людиною не могло минути безслідно для художника, воно визначило собою зміст зрілої творчості Новаківського.

Владика Андрей був натхненником та ініціатором заснування 1923 р. першої в Галичині Мистецької школи під проводом Олекси Новаківського, яка проіснувала до 1935 р. Весь час він підтримував її матеріально і навіть

сам впродовж двох років викладав у цій школі історію світового мистецтва. У стінах цієї школи отримали професорські знання багато молодих талантів, які згодом відіграли значну роль у мистецькому процесі 20-х - 30-х років минулого століття, а після війни - у вимушеній еміграції. Вони стали активними речниками української культури та національної гідності свого народу у різних країнах світу: у США (М. Мороз, Св. Гординський, О. Козакевич, С. Луцик, М. Морачевська, А. Малюца та ін.); у Польщі (Лев Гец), у Канаді (М. Левицький, І. Кейван), у Франції (С. Зарицька, К. Мазур), у Австралії (М. Кміт).

Не випадково влаштована у Львові 1936 р. виставка, що презентувала кращі творчі сили Галичини, мала назву «Мистці - друзі мистців». Звичайно, вона була присвячена Андрею Шептицькому. Так художники віддавали своєму благодійникові борг вдячності від усього мистецького українського світу. Один із учасників виставки писав, що без співучасті Шептицького ледве чи можна було б говорити про будь-яке мистецьке відродження в Галичині, але й не тільки в Галичині: величезна школа монументалістів-бойчукістів - найвидатніше явище у всеукраїнському мистецтві - зросла в ідейній та мистецькій атмосфері, що її організував Митрополит. Хто знає, що значить для розвитку митця відповідне середовище, той зрозуміє, що воно було б неможливе без таких підвалин, як опіка над старими мистецькими скарбами і на їх основі - творення нових; без виховання художників у великих мистецьких осередках, де пульсували б нові напрями й експерименти, відроджувалося завмерле в провінційній глушині мистецтво.

Меценатські дії Митрополита були свідомо спрямовані на те, щоб формувати на наших землях власне мистецьке середовище, в якому могли б народжуватися передові ідеї і, у свою чергу, те середовище сприяло б зростанню нових поколінь митців. Саме тому його діяльність у цьому напрямі мала такий широкий резонанс не тільки в Галичині, а й у всій Україні. З певністю можна сказати, що в першій половині 20 ст. в історії національної культури взагалі і церковного мистецтва зокрема діяльність митрополита Андрея була знаковою. Він проводив послідовну і далекоглядну політику, яка найповніше проявилася 1913 р., коли подарував українському народові власну мистецьку збірку, заснувавши таким способом Національний музей. Він завжди любив гарні речі, які є лише відбитком Божої краси, і завжди був пристрасним колекціонером. Під час пастирських візитацій єпископ Андрей мав нагоду збирати церковні предмети, які йому радо віддавали: стародавні тканини, антиминоси, що вийшли з ужитку, давні ікони, які лежали так-сяк по захристіях українських церков та нікого не обходили і над якими нависла загроза ще більшого знищення, тому що не було умов для їх збереження.

Поступово він зібрав доволі багату колекцію. Ставши митрополитом, задумав створити музей, щоб мати можливість розмістити зібрані речі. Музей мав поповнюватися коштом добродійних дарів, які, як він надіявся,

неодмінно почнуть надходити, як тільки колекціонери довідаються, що є осередок, де кожен предмет належним чином зберігатиметься. Із цією метою був придбаний і реставрований ошатний будинок, і 1913 р. в ньому урочисто відбулося відкриття музею. Його хранителем був призначений український археограф доктор Іларіон Свенціцький, і установа одержала офіційне визнання. Це давало змогу обмінюватися друкованими матеріалами з такими ж музеями Австро-Угорщини. Дари потекли не тільки з Галичини, а й з усієї України. Газета «Діло» друкувала довгі списки подарованого, що засвідчувало справжнє культурне пробудження краю. Під час відкриття в музеї була виставлена унікальна колекція стародавніх ікон. Деякі експонати датовані 12 століттям. Колекція церковного одягу містила кілька сімейних реліквій родини Шептицьких, зокрема одяг митрополитів Атаназія і Лева, а також багато давніші речі. Важливе місце займав доісторичний період, скульптура, ткацтво, друковані чи намальовані народні образки різних часів. При музеї працювали архів і бібліотека. В архівах зберігалися старі реєстри, документи, шляхетські грамоти, зібрані по всьому краї, часто дуже цінні для історії. У самому Митрополичому палаці у спеціальних залізних шафах, спеціально виготовлених у Відні, зберігалася велика кількість листів і приватних документів 17-19 століть, які стосувалися історії українського народу і церкви.

Однак одним із найцінніших скарбів музею була бібліотека, в якій було зібрано давні слов'янські видання, видрукувані у Венеції, в українських провінціях колишнього польського королівства і в Росії. Зберігалися тут і давні грецькі, польські, латинські видання з богослов'я, літургіки, історії, полемічної літератури. 1908 р., задовго до відкриття музею, Іларіон Свенціцький видав каталог стародавніх слов'янських книг із детальним бібліографічним описом, який складався із 709 позицій.

Музей надрукував також декілька гарно ілюстрованих великоформатних видань про давні дерев'яні церкви, яких у Галичині було дуже багато. Цим було закладено підвалини творення професійного музейництва в Галичині. Протягом десятиліть Митрополит Андрей власноруч привозив до музею речі, які збагачували фонди, за власні кошти утримував музей, брав активну участь у всіх його заходах.

Найкраще, напевно, сказав про нього його наступник Йосиф Сліпий: *«Як меценат мистецтва митрополит втілює у своїй особі дуже рідкісне поєднання рис, які роблять його постать справжнім феноменом в історії української культури. З одного боку — це можновладець, що перебував на найвищих щаблях церковної та світської ієрархії в суспільному житті тогочасної Галичини... З другого боку — це українець, який зусиллям власної думки прийшов до національної свідомості, а тому особливо чуйно дбав про гідність та інтереси свого поневоленого народу. До того ж Андрей Шептицький — рідкісний у тогочасному суспільстві тип справжнього аристократа духу, людини великої особистої культури та ґрунтовної європейської освіченості»*[3, 41].

Література:

1. Королевський Кирило, Митрополит Андрей Шептицький, Львів, «Свічадо», 2014.
2. Ленцик Василь, Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий, Львів, «Свічадо», 2004.
3. Слідами Митрополита, Методичний посібник для проведення заходів, присвячених Митрополиту Андрею, Львів - 2001.

Halyna LYTVYN

**THE ROLE OF METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY IN THE
DEVELOPMENT OF GALICIAN ARTS**